

Irene Mislej

Dr. Branislava Sušnik (1920–1996)

(Slovenska znanstvenica v tropskem Paragvaju)

Sredi aprila l. 1996 je slovenska znanstvenica, antropologinja dr. Branislava Sušnikova, v nasprotju s svojo običajno zadržanostjo, pristala na poglobljen razgovor s kolegom Miguelom Chase-Sardijem in opisala nenavadno življenjsko pot, ki jo je pripeljala v daljni Paragvaj¹. Iztekali so se ji dnevi, naslednje jutro so jo odpeljali v bolnišnico, kjer je 29. aprila umrla zaradi posledic raka. Do zadnjega trenutka je še pisala, tudi ko ni bila več zmožna govoriti. Prijatelju in kolegu Chase Sardiju je potrdila, da je bila druga svetovna vojna in predvsem njen konec razlog, da je zapustila staro celino in odšla v novi svet. V Rimu je zavrnila možnost, ki ji jo je ponujal lazarist Lado Lenček, da bi odšla v daljno Azijo, severna Amerika s svojim »totalitarizmom proizvodnje, industrije in konsumizma« je ni zanimala. Tako je izbrala Buenos Aires, kjer je s pomočjo slovenskih šolskih sester končno prišla v stik z bogato mecensko družino Barbero, ki je v paragvajski prestolnici vzdrževala etnografsko zbirko. Zdravnik dr. Andrés Barbero je v dolgih letih delovanja – bil je tudi pomemben veleposestnik – zbral široko zbirko predmetov, ki jih je dal urediti nemškemu antropologu prof. Maxu Schmidtu, a je po njegovi smrti ostala v skladišču. Leta 1952, potem ko so izgradili novo muzejsko stavbo,² je ustanovo dobila v vodenje dr. Sušnikova, medtem ko je družina Barbero za njeno vzdrževanje osnovala fondacijo *La Piedad*.

Branislava Sušnik se je rodila v Medvodah 28. marca 1920, obiskovala je Poljansko gimnazijo v Ljubljani, kjer je takrat mladi profesor Niko Kuret opazil njen poseben dar za zgodovino in jezike. Od otroštva je trpela hude bolečine, ki jih je povzročala deformacija hrbtenice. Zato so ji knjige pomenile tolažbo in beg v boljši, privlačnejši svet. Po italijanski okupaciji je z najboljšimi ocenami končala študij zgodovine na ljubljanski filozofski fakulteti. V šolskem letu 1942–43 je v Rimu, kot edina ženska, obiskovala visoko šolo orientalskih ved. Naslednje leto je na Dunaju dovršila doktorat.

¹ Miguel Chase Sardí, El último reportaje (v treh nadaljevanjih) Ultima Hora revista, 8., 15. in 22. junij 1996.

² V isti stavbi je muzej, knjižnica in tudi prostori za Paragvajsko akademijo znanosti in Znanstveno društvo. V tem kompleksu je stanovala tudi dr. Sušnikova.

Peripetije, ki jih je doživela ob koncu vojne, še niso povsem pojasnjene, a po lastnem pripovedovanju je kmalu odšla proti zahodu (osebna izkaznica na ime Dr. Sušnik Branka, profesorica, je datirana v Ljubljani 16. 8. 1945). Decembra 1946 so ji v Rimu izstavili dokument, ki ji je omogočal odhod. Med možnimi destinacijami so navedli: »Francia, Spagna, Stati del Sud America, Cina«. Dovoljenje za odhod iz Italije je bilo izdano 22. 2. 1947, imela je že argentinsko vizo. Pot po morju od Genove do Buenos Airesa je trajala en mesec; 27. aprila 1947 se je izkrcala, mlada in resna, kot se nam prikaže iz uradnih fotografij.

V svojem zadnjem razgovoru je dr. Sušnikova priznala: »Življenje v Paragvaju v tistih letih /je bilo/ zame nova izkušnja, bilo mi je zelo težko prilagoditi se. V meni je prevladovala tendenca k družbeni marginalizaciji. Bila je deželca, kjer sem dobila mir. Preprosto ljudstvo je še vedno živelo tisto konformistično, a solidarno družinsko življenje. Intelektualci so bili ponosni na svoje visoko poreklo, a so imeli zelo malo



Ko izkopavam stare indijanske grobove I. 1956

materialnih sredstev. Zbujala se je skupina, odprta novim ekonomskim zmožnostim. Pozneje sta splošni konsumizem s tendenco k parazitizmu in nastop državne diktature povzročila družbeno in moralno krizo³. Njen znanstveni interes se je osredotočil na študij etnolingvistike, na preučevanje indijanskih kultur. Izpeljala je sedemnajst terenskih raziskav, vsaka od njih je trajala več mesecev. Redno je brskala po bogatih arhivih

³ Miguel Chase Sardí, El último reportaje, prvi del.

v Buenos Airesu, v argentinskem mestu Corrientes, v Riu de Janeiro, v Sucre ali Tarija v Boliviji, torej povsod, kjer je imela glavne sedeže kolonialna uprava. S svojim večletnim programom je pokrila vse sodobno ozemlje Paragvaja in dosegla širše meje nekdanje podkraljevine Srebrne reke. Zanj so »vse etnične skupine imele lastni psihokulturni karakter, svojo tradicionalno identiteto, ki se podeduje in ki določa sociokulturno obnašanje. Kulturne strukture se ne spreminjajo brez zunanega vzroka, njihovi evolutijski vzorci so odvisni od prilagodljivosti sociokulturnega karakterja, od kulturnih odzivov, zavestnih ali podzavestnih.«⁴ Znanstvena metoda, ki jo je uporabljala, je izhajala iz natančnega opazovanja življenja, šeg, materialne kulture. Sama je rada poudarjala, da se je najbolje počutila v izročilu avstrijske faktične šole zgodovinopisja. L. 1962 je zaključila večletno delo med Indijanci Toba-Guaycurú, l. 1976 pa je absolvirala še skupino Lengua-Maskoy. Spoznanja iz terenskih in kabinetnih raziskav je objavila v vrsti majhnih knjig. Po dogovoru s fundacijo, ki je financirala delovanje Etnografskega muzeja in njenega znanstvenega dela, je morala vsako leto izdati vsaj eno knjigo. Njena bibliografija vključuje čez 75 samostojnih publikacij. Novim kulturam se je približevala prek jezika, saj je trdila, da jezik ni samo komunikacijsko sredstvo. Simbiozo besed in obnašanj je opaziti v vseh članih neke skupnosti. Jezikovni, kulturni in družbeni elementi so vedno med seboj povezani in šele skupaj določajo etnično skupino. Jezik šamanov je tako intimno povezan s čustveno manipulacijo in zato ima nekaj igralskega, je poln vzklikov, dramatičen. Pripovedovalec mitološke tradicije, po drugi strani, je pravi retorik, tisti, ki tolmači tradicionalno eksistencialno obliko »govoriti-čutiti-občutiti«. Medsebojno povezane vloge predstavljajo določeno identiteto ali osebnost v etničnem smislu.

Po obširni seriji študij, ki jih je posvetila posameznim kulturam, se je dr. Sušnikova v zadnjih letih življenja obrnila k interdisciplinarnim sintezam, ki so neizogibne za razumevanje kompleksnega etničnega mozaika na celini pred prihodom evropskih osvajalcev. Tako je najprej obravnavala splošne koncepte, kot so vojna, naselitve, bivalni prostor, družinska struktura, smrt, uporabni predmeti ipd.⁵ v različnih etničnih skupinah in iskala podobnost in vplive. Na koncu pa je v dveh knjigah podala svojo vizijo o celotnem razvoju primitivnih kultur v Južni Ameriki do prihoda evropskih osvajalcev; knjigi nosita naslov »*Interpretación etnocultural de la Complejidad Sudamericana Antigua*,⁶ ali kot je zapisal Chase-Sardí, »zgodovina ljudstev brez zgodovine«. »Poskusila sem dokazati naselitveno dinamiko neolitskih ljudstev, njihova gibanja po velikih rečnih poteh na celini, njihove različne kulturno-etnične stike z mešanjem z drugimi skupinami, z vsemi kulturnimi adaptacijami okolju. Ti heterogeni faktorji *prostorskega značaja* so bili značilni za vse obdobje pred Kolumbom. In pogojujoči za oblikovanje posamezne etnične identitete poljedelskih narodov, tako kot jih poznamo po osvojitvi.«

Toda dr. Branislava Sušnik se ni omejila samo na raziskave jezika in materialne kulture indijanskih ljudstev. V začetku 90. let se je lotila zgodovinskega pregleda paragvajske države iz socioantropološkega vidika.⁷ Spoznala je namreč, da mora sledili

⁴ Miguel Chase Sardí, El último reportaje, drugi del.

⁵ Branislava Sušnik, Poblados - Viviendas, manufactura utilitaria (Ambito sudamericano), Asunción 1996.

⁶ Izšli sta v letih 1994 in 1995.

⁷ Recenzijo dela Una visión socio-antropológica del Paraguay, v treh zvezkih sem objavila v Etnologu I., Ljubljana 1993, str. 705-708.

prilagoditvenemu razvoju indijanskih skupin skozi zgodovino, najprej v kolonialnih časih in potem celo do današnjih dni. Španska kolonialna uprava je prav na paragvajski zemlji razvila več eksperimentalnih modelov družbenih enot, vedno v smeri obvladovanja terena in podrejanja obstoječih ljudstev. Paragvajski Indijanci, tako najmočnejša skupina Guaraní kot tudi druge skupine, so bili predmet vseobsegajoče španske zakonodaje, ki je razločevala med številnimi upravnimi kategorijami: *tavá-pueblo*, *encomienda*, *mita*, odvisno od vrste dela ali proizvodnje. Ob civilni upravi se je prav na Paragvajskem razvila najizvirnejša oblika cerkvene misijonske strukture *jezuitska redukcija*. V vseh omenjenih oblikah so potekali različni, včasih medsebojno izključujoči se integrativni procesi, ki so pripeljali do zelo pestre palete etničnih skupin v različnih stopnjah približevanja sodobni družbi in civilizaciji. Dr. Sušnikova je trdila, da se ni počutila dovolj Paragvajka, da bi se vmešala v razčiščevanje zgodovinskih zagat, raje je iz širokega zaledja antropologije interpretirala zgodovinske procese in se ni spuščala v tolmačenje posameznih osebnosti ali dogodkov: »V pričujoči študiji nimam namena iskati zgodovinske, ekonomske ali socialne *definicije* Paragvaja v 18. stoletju, kar bi zahtevalo drugačno analitično metodologijo in interpretacijo. Skušam samo skicirati družbeno-ekonomske razmere v 18. stoletju, ki so pogojevale življenje naroda skozi kulturne in adaptacijske norme in s prevzetimi načini, da bi izrazila sociokulturno reakcijo pred normami naše province kot enoto družbenopolitičnega značaja.»⁸ Pravzaprav v vsem njenem opusu opažamo posebno lastnost: interdisciplinarni pristop, ki ga ne moremo omejevati na banalno razumevanje etnologije oz. tistih opisov, ki niso niti veliko oddaljeni od poljudne folklore. Nasprotno, njena analiza je prežeta s spoznanji in metodološkimi prijemi, ki izhajajo iz filozofske antropologije in tudi iz zgodovinopisja.

Paragvaj je dr. Branislavi Sušnikovi zagotovil sicer skromno, a notranje bogato življenje in hkrati tudi materialne pogoje za poglobljeno znanstveno delo. Kljub večdesetletni zaprtosti Paragvaja, ki jo je povzročila diktatura generala Stroessnerja, se je aktivno povezala z razvitimi raziskovalnimi centri, veliko študentov in strokovnjakov jo je obiskalo. Sredi 60. let je začela, ne da bi posebej o tem govorila ali pisala, pošiljati svoja dela v knjižnico SAZU; pri tem je nedvomno vlogo odigral njen nekdanji prof. dr. Niko Kuret. Prvo delo, ki so ga prejeli, je tudi prvi zvezek v dolgi seriji *El Indio Colonial del Paraguay*. Ves čas pa je bila v prijateljskih stikih z nekaterimi člani slovenske skupnosti v Argentini, posebej je treba poudariti odnos, ki jo je povezoval s slikarko Baro Remčevno, s katero je delila ljubezen do indijanskih kultur in ljudstev, čeprav je vsaka delovala na svojem ločenem področju. Nekaj razprav je objavila tudi v slovenščini, kot npr. *Med Indijanci Lengua*, v misijonskem zborniku, ki ga je urejal in izdajal njen stari znanec lazarist Lado Lenček. Znanstveno analizo je avtorica omehčala v bolj poljuden stil, ne brez ironičnega humorja: »Vsi ti zunanji znaki krščanskih Indijancev so delno pozitivni, a niso stalni. Temu je krivo tudi okolje na bližnjih estancijah, kjer se poganski Lengua vdajajo pijači; nešteto krat pobegnejo k njim misijonski Indijanci. Tako sem jaz našla tam celo pridigarja pijanega; ko sem ga vprašala, zakaj pije, saj je vendar greh, mi je on prav nedolžno odgovoril: *Jaz nisem pil, drugi Lengua mi je točil žganje v usta in cana (kanja) je sama tekla*. Sprva nisem razumela, potem pa sem sama videla, da si misijonski Indijanci res drug drugemu žganje v usta

⁸ Branka Sušnik, *Una visión socio-antropológica del Paraguay del siglo XVIII*, Asunción 1991, uvod.

točijo, tako pijejo in zraven še duhovnika ubogajo. Prav tako nihče ne krade kokoši, samo včasih kakšno kravo *na drugo stran spravijo*. Zlasti v jeziku Lengua se take razlage Indijancev prav prijetno slišijo.⁹ V letu 1958 je dr. Tine Debeljak objavil v reviji Meddobje razgovor, ki ga je imel s Sušnikovo ob nekem njenem priložnostnem obisku v Buenos Airesu. Leto pozneje, ko je Marjan Marolt uredil Zgodovinski zbornik, ki ga je potem izdala Slovenska kulturna akcija, je povabil k sodelovanju tudi dr. Sušnikovo. Iz Asuncióna je poslala eno knjigo, iz katere so prevedli v slovenščino daljši del.¹⁰ Nekaj let pozneje je ponovno dr. Debeljak osvežil spomin na to tiho in oddaljeno rojakinjo z izčrpno predstavitev njenega življenja in dela ter njene bibliografije.¹¹ Dvakrat je dr. Sušnikova predavala v Buenos Airesu slovenskemu občinstvu, vendar je, kot je sama ugotovila leta pozneje, šlo za tako specifično tematiko, da ni bila razumljena. Ob tem je treba poudariti, da je ženska v slovenski izseljenski skupnosti ohranila tradicionalno vlogo kot v predvojni Sloveniji, prava redkost je bila umetnica kot Bara Remec ali, še bolj, znanstvenica.

Sušnikova kot uporna osebnost se ni omejevala samo na kritično presojo ženskega položaja v družbi (razumljivo, da je tudi v nekoliko tradicionalistično zaspanem Paragvaju izstopala iz povprečja), njeno stališče do družbenih vrednot in pričakovanj je bilo že od nekdaj zelo jasno: »Ko sem bila sama mlada, smo se mladi izobraževali glede na posameznikove in družbene potrebe, da smo lahko vstopili v svet odraslih. Vendar je upor proti togi, konvencionalni družbi s kulturnimi in družbenimi predsodki številne mlade pripeljal v beg od realnega življenja, v boemstvo ter v skrajno radikalnost. Po drugi svetovni vojni je mladino zajela kriza apatije in razočaranja, ki se je v povojnem obdobju oblikovala v dve reakciji: zavestna deindividualizacija in pasivna prilagoditev na novi tehnološki sistem na eni strani in boemsko uporništvo, ki je oblikovalo nove radikalne ideje o svojem boju proti dehumanizirani družbi na drugi.«¹²

L. 1953 so jo povabili, naj predava na Univerzi v Asunciónu, pogodba se ji je iztekla po prvem semestru, toda l. 1960 se je vrnila na filozofsko fakulteto, kjer je odtlej vodila prosti seminar o paragvajski etnografiji. Naslednje leto je predavala kulturno antropologijo, od l. 1961 pa nadaljnjih dvajset let vodila katedro za ameriško arheologijo in etnologijo. Velikokrat je predavala tudi v drugih ustanovah, ne samo v Paragvaju. Iz vrst njenih študentov se jih je kar nekaj razvilo v vodilne kulturne osebnosti in znanstvenike. Njena dolgoletna zvesta pomočnica ga. Adelina Pusineri je bila po njeni smrti potrjena kot direktorica Etnografskega muzeja, drugi nadaljujejo njeno delo na univerzi. V Sloveniji, kljub številnim njenim knjigam, ki so nam dostopne, še ni bilo prave vrednostne sodbe o njenem znanstvenem prispevku. Petstoletnica odkritja Amerike je bila priložnost za sicer skromno predstavitev opusa Sušnikove,¹³ kmalu zatem pa je v strokovnem tisku bila objavljena njena dopolnjena bibliografija. V letu 1993 je paragvajski predsednik naši znanstvenici podelil najvišji priznanje – Nacionalno znanstveno

⁹ Misijonski zbornik, Buenos Aires 1953, str. 143-152.

¹⁰ Branka Sušnik, Totemizem in šamanizem pri Čamakokih, po knjigi Estudios Chamacoco, 1957, Zgodovinski zbornik, Ska, Buenos Aires, 1959, str. 198-209.

¹¹ Dr. Branislava Sušnik. Raziskovalka indijanskih plemen. Zbornik Svobodne Slovenije 1973-1975, Buenos Aires str. 299-305.

¹² Irene Mislej, Drugi o nas (Slovenih) - Paragvaj: Branka Sušnik. Rodna gruda, Ljubljana l. 38, november 1991 str. 40-41. (prevod iz intervjuja v nekem paragvajskem časopisu, hkrati pa je prva omemba dr. Sušnikove v Sloveniji po dolgih letih popolne tišine).

¹³ Irene Mislej, Dr. Branislava Sušnik, slovenska antropologinja v Paragvaju (nedokončana zgodba), V Novi svet... zbornik ob razstavi. Slovenski izseljenski koledar 1992.

nagrado. Ob tej priložnosti je priznal, da takšna priznanja velikokrat prihajajo prepozno. Ko se je dr. Sušnikova zahvalila, je še poudarila, da naša civilizacija temelji na ustrezni in dinamični aplikaciji znanstvenega raziskovanja, toda sredi tehnološkega razvoja ne bi smeli pozabiti na humanistične vrednote v človeški skupnosti.

V zadnjih letih je ob priložnosti vseameriškega in španskega obeleževanja petstoletnice odkritja Novega sveta dr. Sušnikova – kljub bolezni – zmogla izreden napor: za uradno serijo knjig, ki jih je fundacija Mapfre America posvetila omenjeni obletnici, je skupaj s svojim kolegom in nekdanjim študentom Miguelom Chase Sardijem¹⁴ napisala sintetičen prikaz *Los Indios del Paraguay*. Kritiki so poudarjali, da je knjiga na nek način polemična, ker ostro nasprotuje mitom in nezadostnim znanjem, ki prevladujejo na področju ameriškega preučevanja indijanskih kultur. V tem smislu so ocenili, da avtorja nista razlagalca, ampak pričevalca, strokovnjaka, ki izhajata iz resnega terenskega dela, daleč od vsake mistifikacije ali olepšanja sicer »tragične poti Indijancev«. Knjigo so predstavili, ko dr. Sušnikove ni bilo več med živimi. Prepozno je tudi prišlo najvišje državno odlikovanje, ki je bilo podeljeno slovenski antropologinji, saj je »s svojimi raziskavami prispevala temeljna spoznanja na področju etnografije in kulturne antropologije Paragvaja.«¹⁵



Med dvema Indijankama leta 1957

Znanstveni opus dr. Branislave Sušnikove je sestavni del Paragvaja in njene dediščine, čeprav nam po svoji izobrazbi in celo strokovnih navadah rojakinja ne more biti tuja. Njen um se je izoblikoval na Slovenskem, vendar pa sadovi njenih naporov sodijo

¹⁴ Miguel Chase Sardi je koordinator v Centru za antropološke študije Katoliške univerze v Asunciónu. Borec za pravice Indijancev je prejel nagrado Frany Bartolomé de Las Casas l. 1992.

¹⁵ V vseh časopisnih novicah o postumnem odlikovanju je vključena Sušnikova kratka biografija, povsod je poudarjeno dejstvo, da se je rodila v Sloveniji.

v paragvajsko intelektualno zakladnico. Vsekakor je bila dr. Sušnikova priznana kot znanstvenica tudi v novi domovini, vključila se je v tamkajšnji strokovni svet, prilagodila se je šegam in navadam, naučila se je jezika in v njem objavila svoja spoznanja. Paragavaj pa tudi odkrito priznava njen izvor in izobrazbo, ki si jo je pridobila doma. Njen temeljni prispevek k amerikanistiki je stroga eksaktna metodika in širok obseg podatkov in njihovih interpretacij. Morda manjka še vezni člen z našo kulturo, preučevanje nje same in njenega dela kot slovenskega prispevka k univerzalni znanosti.

Summary

A Slovene Scientist in Tropical Paraguay

In 1996 the Slovene anthropologist Dr. Branislava Sušnik died in the faraway South American country of Paraguay. The paper presents her unusual life, emphasizing the major features of her scientific career. Her bibliography includes more than 75 independent publications. She made contact with different American cultures through language, convinced that language is not only a means of communication: the symbiosis of words and behavior is evident among all members of a community. Linguistic, cultural and social elements are always interrelated and only together do they determine ethnic identity. Dr. Sušnik published a long series of studies on cultures in tropical Paraguay, the fruit of thorough field research. Later on she turned to the interdisciplinary syntheses indispensable for understanding the complex ethnic mosaic on the American continent before the arrival of European conquerors. She dealt with such general concepts such as war, settlements, living space, family structure in South America at large. In the article the author describes Dr. Sušnik's continuing relationship with the Slovene community of Buenos Aires, listing all the tributes bestowed on her by her new homeland and emphasizing her work as head of the anthropology department at the university in Asuncion, where she infected her students with her love for research work. Her scientific method is definitely factual, empirical, based on serious field work. Later on, in the peace of her study and library, she painstakingly worked on a synthetic, interdisciplinary analysis and data interpretation, writing an enviable number of weighty scientific articles. Dr. Sušnik also wrote a social and historical survey of the colonial period and of independent Paraguay. The country in which she found a new home awarded her its highest decoration, as a token of gratitude for her study and promotion of its national and cultural identity. Slovene cultural anthropologists have yet to get acquainted with her opus.